

B. J. Spinoza
Spinoza Kring Soest

SPINOZA'S POLITIEKE FILOSOFIE

door Maarten van Buuren

Eerste les 5 oktober 2019

Aard en doel van de staat

Maarten is momenteel bezig met de vertaling van het Politiek Traktaat van Spinoza. Wij gebruiken bij deze cursus het eerste manuscript, dus wij hebben de primeur. In de loop van de cursus zal hij ons nog de nodige aanvullingen toesturen.

Maarten vond het vertalen van het TP makkelijker dan van de Ethica, die hij al eerder heeft vertaald. Hij is niet de eerste die het TP vertaalt. Velen gingen hem voor o.a. Thomas Hobbes, maar allen missen ze de bedoeling van Spinoza, nl. Spinoza's antwoord op de politiek problemen van zijn tijd.

Aard van de problemen in Spinoza's tijd.

1672 was het rampjaar. De regering was radeloos, het land reddeloos en het volk redeloos. Maar waarvan was dat rampjaar het gevolg?

De Nederlandse Republiek was ontstaan uit de opstand in de 16^e eeuw. Er was echter geen degelijke grondwet. Latere pogingen om die te maken strandde in gekissebis, waardoor er een staatsvorm ontstond die wankelde tussen monarchistisch en republikeins. De bekende voorbeelden hiervan waren de republikeinen Johan van Oldenbarneveld en de gebroeders De Witt tegenover stadhouder Maurits. Iedereen klaagde over die onevenwichtigheid.

Hugo de Groot merkte op dat er maar één oplossing voor was n.l. de drie staatsvormen monarchie, aristocratie en democratie te laten samenwerken. Er was een leider nodig, die verantwoording verschuldigd was aan het volk en de staat was de stabiliserende factor. Maar niemand zag dat.

Spinoza behandelt in zijn TP geen drie verschillende staatsvormen, zoals altijd wordt aangenomen, maar wil uit de drie staatsvormen één goede uitfilteren.

Niemand zag dat dit een theorie was over een gemengd bewind.

Helaas heeft Spinozazijn visie niet af kunnen maken, omdat hij plotseling door de dood werd overvallen.

B. J. Spinoza

Spinoza Kring Soest

Maarten probeert als eerste Spinoza's politieke filosofie af te maken aan de hand van het TTP en daarin de redenering over de democratie uit te filteren uit de aristocratie en de monarchie. Spinoza's optiek op de democratie in het TTP is anders dan in zijn TP. Die veranderde n.l. door de moord op de gebroeders De Witt. Hij zag dat als je het aan het volk overliet, het een zootje werd. De 17^e eeuw stinkt dan ook aan alle kanten.

Wat is een staat?

Een staat is een bepaalde optiek op de samenleving.

Er is een natuursituatie waarin alles is toegestaan. Er bestaan geen goed of kwaad. Het lijkt alsof men daarmee de volle vrijheid heeft. Het enige waar het om draait, is dat men daarin moet zien te overleven. We kunnen dat vergelijken met het leven van dieren in het bos. Maar die vrijheid is schijn, want je moet bijvoorbeeld slapen en dan kan je makkelijk overvallen en vermoord worden.

Er is ook een samenlevingsvorm. Daarin maakt men onderling afspraken, zoals: iemand staat op wacht als de anderen slapen, waardoor de kans om overvallen en gedood te worden kleiner wordt. Ook is de een goed in jagen en de ander in landbouw of gereedschappen maken, zodat men door uitruil elkaar kan helpen en men allemaal gelijkmatig kan profiteren van deze talenten. Hierdoor ontstaat er meer vrijheid voor iedereen.

Staatrechtelijk gezien volgt hieruit dat er een voorwaardelijk overdracht van natuurrecht plaats vindt, maar het volk wel soeverein blijft.

De strekking van het TP is door de drie staatsvormen op het eerste gezicht duidelijk. Spinoza gebruikt Hobbes niet als gids, zoals zo vaak wordt aangenomen, maar slaat direct de weg van Hugo de Groot in. Het TP heeft ook niets met de passieleer van Spinoza te maken want volgens Spinoza leiden de passies juist tot een dwaalweg.

Grondwet

Een grondwet of conventie is niets anders dan een papier met regels plus een instantie die op de uitvoering van die regels toeziet. De grondregel is dat men geen eigen rechter meer mag spelen, dus het is een overgang van de natuurstaat naar de samenleving. Hierdoor ontstaat bij de samenleving wel een toename van de macht.

Voor Hobbes was dit het model van de relatie tussen God en de gelovigen.

De macht wordt totaal overgedragen aan de koning, die dus kan doen wat hij wil.

Spinoza vindt Hobbes visie te radicaal en is het dan ook niet met hem eens. Hij ziet het niet als een goddelijk recht, maar gewoon dat men met z'n allen sterker staat dan alleen. Het natuurrecht blijft voortbestaan in de samenleving. Er worden alleen over een aantal zaken afspraken gemaakt. Voor Spinoza is bijvoorbeeld het inkomen van mensen gelijkmatig over

B. Spinoza

Spinoza Kring Soest

iedereen verdelen niet van toepassing. Macht, geld en liefde zijn persoonlijke zaken en vallen dus niet onder de afspraken.

Een vraag van Oda is of een belangrijke facilitering in de samenleving ook de taal is?

Maarten stemt daar mee in, want samenwerking maakt het gebruik van taal noodzakelijk. Het verscherpt de intelligentie. Sociale dieren geven elkaar seintjes en sommige dieren hebben een hogere vorm van communicatie zoals olifanten. Ze hebben groepsgevoel en een collectieve intelligentie. Maar taal is een geraffineerde ontwikkeling in het geven van seintjes. Dieren die als eenling leven zijn de meest domme dieren.

Rede en passie

Passies zijn lijdzaam. In de Ethica spreekt Spinoza over affecten. Men moet ze leren beheersen door de rede, waardoor het actief gehanteerde affecten worden. Men kan passie ook niet afzonderlijk zien. Er is alleen een combinatie passie ↔ actie.

De hele clou van de Ethica is dat dieren alleen passies hebben en wij ze door de rede in acties kunnen omzetten.

De rede is een middel om passies te transformeren tot acties. Gemeenschapszin is dan ook de onderling ondergane passies te transformeren in acties.

Wetten zijn natuurwetten (lex) die door collectieve afspraken omgezet kunnen worden in wetgeving (jus). Maar deze menselijke wetten komen overeen met natuurwetten.

Societas – civitas – imperium

Er is een verschil in weldenkend en onweldenkend.

Weldenkend staat o.l.v. de rede, een onweldenkende is niet in staat zich de rede eigen te maken. En die laatste bestaat uit de grootste meerderheid. Slechts een kleine elite is weldenkend. Voor een weldenkende zijn geen wetten nodig. Die doen alles uit innerlijke beschaving. De wetten zijn juist voor de onweldenkenden.

Een imperium is een machtsstructuur van de staat. Wat de staat zegt is het ultieme. Een samenleving wordt gezien vanuit die machtsstructuur.

Een civitas is een politieke gemeenschap.

Een societas is een briefje met handtekeningen, die wij hebben afgegeven.

Volgens Spinoza ontstaat politiek na het instellen van een politieke gemeenschap, waarbij er geen sprake is van totale machtsoverdracht. De machtsindeling is dat het volk controleert of de macht goed gebruikt wordt door de machthebber en voortdurend in discussie gaat over de manier van het machtsgebruik. Macht komt van ons af en komt bij ons terug. Men ziet dat dagelijks in onze kranten. Politiek is een voortdurende wrijving tussen die twee machten. De

B. J. Spinoza

Spinoza Kring Soest

filosofie van Machiavelli is hierop gebaseerd. Die wordt door Spinoza opengetrokken door zijn drie staatsvormen. Om te vermijden dat de beide machten met elkaar botsen, moet er een buffer tussen worden gezet en dat is volgens Spinoza de aristocratie. Die verbindt de monarchie met de democratie. En dat is ook de hoofdlijn van zijn TP. Het bestond trouwens al in de Romeinse tijd, maar verdween in de Middeleeuwen en de Gouden eeuw.

Politiek lichaam

Spinoza heeft het in zijn TP over de samenleving al politiek lichaam.

In de Ethica II stelling 11 zegt hij dat de term lichaam in natuurkundige zin moet worden opgevat. Een lichaam bestaat uit meerdere ondergeschikte lichamen, die in dienst werken van het hoofdlichaam. Vergelijk het met de functie van de lever. De lever (hoofdlichaam) bestaat uit meerdere cellen die tezamen zorgen voor de werking van de lever. Als die elk apart en los van elkaar zouden werken, ontstaat er kanker. We kunnen het ook zien zoals wij elk op zich toch een onderdeel van een gezin en een familie vormen. We denken wel dat we losstaande individuen zijn, maar we zijn toch een levend onderdeel van een geheel en bovendien ook nog een vervangbaar onderdeel. (opschuiven van de generaties). Of vergelijk het met een schip. De verrotte planken worden vervangen, waardoor het schip weer verder gaat als schip. Het vervangen is noodzakelijk voor het gezond functioneren van het politieke sociale lichaam. Alle cellen worden geïnstrueerd om het lichaam gezond te houden. De rede is het bindmiddel dat de samenleving tot samenleving maakt en het gezond houdt.

Natuurwet en menselijke wet

Een natuur wet is een vaststaande regel. Bijvoorbeeld water kookt bij 100 graden.

Een menselijke wet zijn beschreven of ongeschreven gedragsregels.

Maarten legde net uit dat de aristocratie uit de meest weldenkende mensen bestaat, die geen wetten nodig hebben, maar alles doet uit innerlijke beschaving. Volgens Aristoteles was dit de beste laag van de bevolking en de mensen die in de samenleving het voortouw namen.

Spinoza ziet in de patriciërs de romeinse staatvorm terug. Ze bestaan zelfstandig en niet op basis van uitverkiezing. Een op de vijftig burgers is een patriciër.

De aristocratie bestaat uit een raad die wordt gevormd door uit elke vijftig patriciërs één te kiezen. Zo hou je de uitvoerende macht klein en overzichtelijk. Net als bij het kabinet en de ministers. Maarten geeft al voorbeeld hoe het niet moet:

In Venetië is de raad te talrijk en daardoor te groot om te besturen, waardoor men weer gedwongen wordt om uit het midden een uitvoerende macht te kiezen.

Vraag van Oda: Is er bij patriciërs ook sprake van overerving?

Maarten vindt dat niet aan te bevelen, want als we kijken naar ons huis van Oranje, zien we door de eeuwen heen dat hoewel het koningschap overerfbaar is, de kwaliteiten beslist niet

B. J. Spinoza
Spinoza Kring Soest

overerfbaar bleken te zijn.
Waarmee hij deze eerste les beëindigd.

Soest, 5 oktober 2019

Gonny Pasman – Sakkers

Verslag gescreend en goedgekeurd door Maarten van Buuren